

**ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ САНКЦІЙ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ
В УКРАЇНСЬКОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ**

У статті висвітлено проблеми стану досліджень санкцій за злочини проти моральності. Зазначено, що санкції за злочини проти моральності як похідний предмет дослідження методологічно пов'язаний із рівнем досліджень фундаментальної проблеми санкцій у кримінальному праві. Зауважено, що пошук оптимальної теорії санкцій та її використання в дослідженні санкцій за злочини проти моральності демонструє методологічний стан вивчення проблеми. Проаналізовано рівень дослідження проблеми санкцій за злочини проти моральності, пов'язаний із розвитком питань принципів, засад побудови санкцій, їх форми та змісту, класифікації санкцій, проблеми практичного застосування санкцій.

Ключові слова: покарання, злочини проти моральності, санкції.

I. Вступ

Проблеми дослідження санкцій за злочини проти моральності стосуються взаємопов'язаних елементів: учення про санкції та вчення про злочини проти моральності. І перше, і друге вже було комплексно досліджено на фундаментальному рівні. Поняття кримінальної санкції, її структуру та класифікацію розглянуто на рівні дисертацій (Т.А. Денисова, О.О. Книженко, Н.А. Орловська, Ю.В. Філей). Дослідження Т.А. Денисової та Ю.В. Філея про кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти власності (2006, 2008 рр.) було першим у кримінально-правовій науці України комплексним монографічним дослідженням проблем побудови й застосування кримінально-правових санкцій за злочини проти власності. Публікації радянського часу, котрі стали теоретичним підґрунтям дослідження, втратили актуальність, оскільки не враховували зміни в парадигмі кримінального права, що відбулися за певний час. Питання про поняття та структуру санкцій досліджував також Ю.В. Баулін, котрий обстоював свої погляди на тематичних конференціях, присвячених правовим санкціям (Запорізькі правові читання, натхненником яких була Т.А. Денисова).

Отже, досліджуючи санкції за злочини проти моральності, немає потреби знову визначати поняття санкції в кримінальному праві, її структуру й загальні засади конструювання. Проблеми санкцій за злочини проти моральності наука кримінального права практично замовчувала, оскільки дослідники переважно висвітлювали питання, пов'язані з природою, особливостями та кваліфікацією злочинів проти моральності, а проблеми практики покарань за ці злочини, зокрема й санкції за злочини проти моральності, залишалися поза увагою.

II. Постановка завдання

Метою статті є виявлення стану наукових досліджень проблеми побудови санкцій за злочини проти моральності в кримінальному праві України. Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання: проаналізувати стан вивчення фундаментального розуміння кримінально-правової санкції для того, щоб виявити оптимальну теорію санкції та її використання в дослідженні санкцій за злочини проти моральності; виявити стан дослідження проблеми засад побудови, форми й змісту санкцій за злочини проти моральності; визначити стан вивчення закономірностей практики застосування санкцій за злочини проти моральності.

III. Результати

У 2006–2008 рр. Т.А. Денисова та Ю.В. Філей дали визначення санкції як обов'язкової складової статті (або частини статті) Особливої частини КК України, яка містить у собі модель виду й обсягу покарання, адекватного суспільній небезпечності злочинного діяння. Санкція, на їхню думку, розкриває правовий аспект кримінального покарання, указуючи на його вид і обсяг, виконуючи при цьому роль моделі кримінального покарання, передбаченого за вчинений злочин [1, с. 42].

Таке розуміння санкції орієнтоване на практику застосування санкцій, оскільки передбачає останню як законодавчу модель покарання за конкретний злочин. Утім, у ньому не вказано на інший, більш загальний аспект питання. Саме тому у 2011 р. О.О. Книженко на рівні докторської дисертації підкреслила, що визначення санкції слід давати, виходячи з діалектичних засад, тобто необхідно враховувати, що санкція розкриває суть правового явища, а також юридично закріплену його форму. Тому під санкцією в першому значенні слід розуміти припис, який має юридичне закріплення,

обов'язковий до виконання й підтримується примусовою силою держави. Під санкцією в другому значенні треба розуміти санкцію статті закону про кримінальну відповідальність (такий підхід у визначенні санкцій є визначальним під час написання підручників, навчальних посібників з кримінального права), а також санкцію кримінально-правової норми, яка передбачає заходи державного впливу, переважно у формі примусу, що застосовуються до особи, яка вчинила злочин, або інше суспільно небезпечне протиправне діяння, однак через малолітній вік або неосудність не може бути визнана суб'єктом злочину [2, с. 106]. Таке визначення зменшує розуміння санкції до покарання в статті Особливої частини кримінального закону, а визначення санкції кримінально-правової норми обмежується можливістю застосувати інші, окрім покарання, заходи примусу до особи, що вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене кримінальним законодавством.

О.П. Горох і А.А. Музика, досліджуючи проблему застосування покарань за злочини проти здоров'я населення, схожу за методологічним підходом, також дійшли висновку, що санкцію необхідно розглядати як частину статті (норми) Особливої частини КК України [3, с. 80]. Такий підхід зручний і допустимий для тих досліджень, що обмежуються лише теоретичним аналізом питання санкцій, але навряд чи він буде доцільним у дослідженні проблеми застосування санкцій.

У 2012 р. Н.А. Орловська, досліджуючи санкції кримінально-правових норм, стверджує, що санкція як соціальний і правовий феномен розглядається у формально-юридичному контексті (як елемент кримінально-правової норми, який знаходить своє вираження у відповідних законодавчих положеннях) та в контексті процесів соціальної взаємодії. У формально-юридичному контексті кримінально-правова санкція являє собою обов'язковий структурний елемент кримінально-правової норми, який стимулює належну поведінку та/або перешкоджає девіантним проявам шляхом закріплення переліку заходів кримінально-правового впливу. Автор виділяє санкцію норм Загальної частини КК України, до яких відносить положення про звільнення від кримінальної відповідальності та звільнення від покарання у зв'язку з виконанням вимог, передбачених відповідними нормами КК України, а також положення, що закріплюють примусові заходи виховного характеру й примусові заходи медичного характеру. Санкціями статті (частини статті) Особливої частини КК України визначений другий абзац статті (частини статті), що містить типізований варіант реакції на суспільно небезпечне діяння, який передбачає базовий перелік кримінально-

правових заходів стимулювання виконання кримінально-правової заборони з вказівкою на їх види та, у абсолютній більшості випадків, межі. Санкцією норми Особливої частини КК України вона також визначає вказівку на звільнення особи від кримінальної відповідальності (спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності) [4, с. 357–358]. І останнє визначення розглядає санкцію і як загальне поняття, тобто санкцію норми, і як санкцію статті, що, по суті, є просто структурним засобом індексації правил, викладених у нормативно-правовому акті. Такі твердження не привід для полеміки, проте результати нашого дослідження показують очевидний і простий факт. Судді часто за злочини проти моральності не застосовують санкцію статті у відомому розумінні, використовують положення Загальної частини щодо покарань та їх призначення, обирають вид та розмір покарання, виходячи з положень Загальної частини КК. Отже, застосовується санкція кримінально-правової норми як логічної норми, що об'єднує положення статей Загальної та Особливої частини КК, а в статтях Загальної частини КК немає другого абзацу статті (частини статті), котра містить типізований варіант реакції на суспільно небезпечне діяння, як зазначала Н.А. Орловська. Очевидно, судді при цьому не застосовують примусові заходи медичного чи виховного характеру, отже, і нормативне, і практичне розуміння санкції не вміщується в цих поняттях, адже йдеться про санкцію кримінально-правової норми як логічної частини кримінально-правової норми, коли судді застосовують таку модель покарання, яка не міститься в статті Особливої частини КК, визначаючи покарання, виходячи з положень норм Загальної частини КК. При цьому положення санкції статті Особливої частини також має значення, навіть якщо зазначена модель покарання не призначається, оскільки суддя визначає тяжкість діяння, що має впливати на застосування можливого покарання. При цьому ключове розуміння санкції як санкції статті Особливої частини має ще й теоретичне значення, оскільки передбачає аналіз типової правової політики щодо покарань за злочини певного виду.

Проблема засад або принципів побудови (ці терміни використовують як синоніми або ж розрізняють за змістом та обсягом) знайшли своє відображення в монографічних дослідженнях кримінально-правової науки. Проте науковий плюралізм не дає можливості стверджувати про досягнення єдиної концепції із цього приводу. Головним є те, що ця проблема має наукову розробку від часів радянського минулого і дотепер. Утім, як зазначила Н.А. Орловська, питання визначення засад формування кримінально-правових санкцій не мають прийнятого ви-

рішення. Уявлення про такі засади є суперечливими. Зазначені обставини об'єктивно сприймають деякі фахівці, внаслідок чого було навіть висловлено пропозицію відмовитися від теоретичних розробок зазначеної проблематики й обмежитися утилітарним підходом до вироблення критеріїв побудови санкцій з урахуванням принципів гуманізму та справедливості [4, с. 38].

Дійсно, до цього часу в нас існує проблема побудови несуперечливої, практично зручної та, можливо, ефективної загальної системи побудови санкцій, оскільки завжди страждає якась із цих трьох складових. Але для нас очевидним є те, що вирішувати означену фундаментальну проблему, базуючись на дослідженні санкції за злочини проти моральності, що бере до уваги окрему групу злочинів, принаймні науково некоректно. Навіть за умов побудови такої системи, вона, на жаль, залишиться не суперечливою лише у своїх межах, а серед загалу не може бути відокремленою.

Питання тотожності принципів побудови санкцій їх засадам, чи є вони синонімом до засад побудови санкцій, уже досліджувалось у кримінально-правовій літературі, і так само, як проблема розмежування принципів кримінального права та принципів кримінально-правової політики, лежить у площині проблеми кримінально-правової ідеології та побудови парадигм кримінального права. Фактично, ці засади (наприклад, справедливість, соціально-економічна необхідність тощо) повторюють принципи побудови санкцій. Виходить, що таке подвоєння, навіть задля теоретичних цілей, мало виправдане, адже, наприклад, без принципу персоніфікації кримінально-правового впливу неможливе досягнення справедливості, без принципу економічної зумовленості неможлива засада соціально-економічної необхідності.

Дотепер не було досліджень, котрі б конкретно приділяли увагу класифікації санкцій за злочини проти моральності. Це необхідно не лише заради дидактичних цілей, вони мають практичне, але проміжне значення. Означена класифікація буде корисна тим, що дасть змогу адекватно судити про якісний рівень побудови санкцій за злочини, котрі є злочинами не за природою, а за ознакою заборонності.

Більшість дослідників не пропонувала скоротити кількість статей про злочини проти моральності чи зменшити обсяг криміналізації, навпаки, було багато пропозицій внесення змін і доповнень у ці статті з тенденцією до розширення заборони.

У своєму монографічному дослідженні В.В. Кузнецов приділяє увагу питанням санкцій за злочини проти моральності. Відповідно до класифікації правових систем, з точки зору особливостей відображення в них злочинів проти моральності, дослідник аналізує та класифікує, угруповує. При цьому він відзначає історичний аспект цього питання, висвітлюючи санкції за злочини проти моральності за радянської доби. Утім учений не розглядає це питання ширше, ніж просто на рівні класифікації та систематизації санкцій за злочини проти моральності в СРР та зарубіжних країнах [5 с. 489–502, 611–632, 696–705].

IV. Висновки

Отже, загальна розробленість вчення про кримінально-правові санкції, котру можна на сьогодні констатувати, потребує прикладної перевірки, на прикладах санкцій за конкретні групи злочинів. Наразі є такі дослідження, що стосуються санкцій за злочини проти особи, за злочини проти власності, за злочини проти здоров'я населення. Особливої актуальності набуває дослідження санкцій за злочини проти моральності, оскільки більшість цих злочинів є результатом перебіленої кримінально-репресивної політики держави й суспільства. Тому, перевірка концепту кримінально-правових санкцій за злочини проти моральності є певним викликом для нього. Це питання допоки не набуло належного наукового відображення.

Список використаної літератури

1. Денисова Т.А. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти власності : монографія / Т.А. Денисова, Ю.В. Філей. – Центр навчальної літератури, 2008. – 176 с.
2. Книженко О.О. Теоретичні засади встановлення санкцій у кримінальному праві : дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08 / О.О. Книженко. – Харків, 2011. – 431 с.
3. Музика А.А. Покарання та його застосування за злочини проти здоров'я населення : монографія / А.А. Музика, О.П. Горох. – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2012. – 404 с.
4. Орловська Н.А. Санкції кримінально-правових норм: засади та принципи формування : дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08 / Н.А. Орловська. – Одеса, 2012. – 434 с.
5. Кузнецов В.В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності в українському вимірі : монографія / В.В. Кузнецов. – К. : ТОВ НВП "Інтерсервіс", 2012. – 908 с.

Стаття надійшла до редакції 12.02.2014.

Макаров В.А. Проблемы исследования санкций за преступления против нравственности в украинском уголовном праве

В статье изучено состояние исследований санкций за преступления против нравственности. Отмечено, что производный предмет исследования, санкции за преступления про-

тив нравственности, как методологически связан с уровнем исследований фундаментальной проблемы санкций в уголовном праве. Подчеркнуто, что поиск оптимальной теории санкции и её использование в исследовании санкций за преступления против нравственности демонстрирует методологическое состояние изучения проблемы. Проанализирован уровень исследования проблемы санкций за преступления против нравственности, связанный также с развитием вопросов принципов, начал построения санкций, их формы и содержания, классификации санкций, проблемы практического применения санкций.

Ключевые слова: наказание, преступления против нравственности, санкции.

Makarov V. The problems of research of the sanctions for offenses against morality in Ukrainian criminal law

The article investigates the condition of research on sanctions for crimes against morality. There was noted that the derived object of research, namely sanctions for crimes against morality methodologically related to the level of studies of the fundamental problems in criminal law sanctions, in article. Therefore, emphasized that the search for the optimal sanctions theory and its use in the study of sanctions for offenses against morality demonstrates methodological condition of the problem state. This question is not alone. Condition-level research problems of sanctions for offenses against morality is also associated with the development issues of principles, began construction of sanctions, their form and content, the classification of sanctions, the problems of practical enforcement of sanctions.

There was noted that the dominant view in the literature on criminal sanctions, as a sanction for the article was doubtful in this issue, since judges often for crimes against morality do not apply the sanction articles in a certain sense. Judges use of the regulations of the General Part of the Criminal Code relating to the punishment and its purpose, and choose the type and amount of punishment on the basis of the regulations of the General Part of the Criminal Code. They had enforcement the sanction of the criminal law as a logical rule that the regulations of articles combine general and specific parts of the Criminal Code. In view of this, the position of understanding sanctions as sanctions articles refuted regulatory and enforcement factors.

The study was show that the overall elaboration of the doctrine of penal sanctions, the determined date, and the application requires validation that seems quite possible to be applied to the examples of sanctions for specific groups of crimes. At the present stage, there are studies relating to penalties for offenses against the person, crimes against property and crimes against public health. There was identified the need to make such a study on the crimes against morality. This is of particular relevance in the context of the fact that the vast majority of these crimes are the result of an exaggerated criminal repressive policy of the state and society. There was emphasized that although the problem of crimes against morality rather meticulously studied, the issue of sanctions for these crimes has not yet received its proper scientific reflection.

Key words: punishment, crimes against morality, sanctions.